

שרגא אבנרי על „אבני גויל“

הוצאת ספרית פועלים

א

נפתולי הביטוי של א. שלונסקי בצורות שירה חדשות, נפתולים המסמלים מאבק על שלמות אישית, על חיוב וודאות כלשהי, קשים הם ולפעמים מאכזבים ביותר, שכן בדרכו זו שלו הוא חג סביבו מעגלי ניגודים וסתירות לאין מוצא. אבחנה זו אחוזה בכמה נתונים: הלכותיו של המשורר בעניני יצירה משתמעות לא פעם כדין ודברים נצחי שבינו ובין שירתו; יצירתו הרחבה, הרצופה רצון לגיבושי צורות, היא למודת לבטים ומרובת תפניות ומפנים. ולאחרונה: קובץ שיריו „אבני גויל“, טבועה בו אינו הכרה פאטאליסטית, שכמוה כויתור, כנסיגה מן השלמויות המוחלטות המבוקשות. יכול אתה למצוא בשירת שני כרכיו משנת תשי״ד, ובכל אחד מהם בנפרד, את החיפושים והניסויים, המוליכים את הניגודים שבמערכי המבוע; סמלים עמומים במעמקהם החוויתיים מן הסוג של מחזור השירים „פנסים באופל“, ולעומתם אימאגיים רדודים בשיקופיהם ככספר „אבני ביהו“. תמצא גם מן העשייה הווידיטואונית התולה תפאורות דימויים באלן השיר בשפע מסנווד; ומפעם לפעם תיתקל בספירות חוויה בלתיאמצעיות, המדובבות בפשטות של ליריזמים צרופים נדירים מסוגם של כמה משירי „מתום“. כוחו הדימויי הממציא של שלונסקי, הצד בלשון ומכייר בה ציורים פלאסטיים למרבה המשחק האסתטי, מתרומם לפעמים לממדים הגובלים עם בזבזונתם של המטבעות הנטבעים על ידו (דימויי הירת, למשל, זכו לעשרות מהדורות שונות בשירתו, ובכל זאת נטעה, אם נשער שהגיעו לניצול מלא). דומה, לפרקים נסוג המשורר מפני התפארת האיומה של האימאגינאציה הסוחפת את החלקה החוויתית ומותירה בה „מכוויים“ אימתניים, גרוטסקיים (כגון: „כשחוטת לי הרכינה שקיעה את כרבולתה“ — „מוו ידח משתלשל החבל ומניד גולגולת ערופה“ — „גג ערוף מפליג אל שדות תבוהו לבקש כתלים“). ואז תבוא שעת חשבון הנפש, ודין ודברים לו למשורר עם שיריו, ילדי צורות שהעיון מאוד... וכן דומה טוב הרושם עם קריאה ב„אבני גויל“. נתקלים אנו כאן גם בציורים בלתי שלונסקיים המראים, כי כוחו של המשורר יפה גם ביאגר ה„פוסטרמודרניסטי“ (בהתאם למושגים שנשתרשו אצלנו). וכגודל הישגיו השיריים, כבדים והולכים נפתוליו ולבטיו, וחשבון הנפש שלו עם עצמו הולך ומסתבך. ומי עוד כמוהו יודע את הסכנות הכרוכות בהישג ואת החולשות האורכות לבשדון הגדול — הוא, אשר לעולם אינו משלים עם השבחים ודעתו אינה זחה, בניגוד למעריציו האומרים „אמן“ אחרי כל היוצא מעטו.

הכרת פאטאליות היא של „אני מאמין“ פיוטי, המתאשרת מרוחו של הקיובץ (וכן שמו): „אבני גויל“. לשונם של השירים דוברת בסמלים אינדיבידואליים מובהקים, שהמרומו והמעורפל מרובים בהם. „האדיר הגזוע“, „מול הראי“, „האות“, „גשם אחד“, „דרישיח על אבדן המלים“, „פת במלח“, „הוא בא“ וכדו, נותנים מקום רב למוטיב השירי האוסוביודרפי; חשבון הנפש מרובהההרהורים על לבטי הכשרון, הישגיו ומגבלותיו, „סוד קצריד של כליכול“ — „סוד עשרת וקוצייה“; השאיפות וההישגים אינם נפגשים לעולם במעגל הסתירות של היוצד; הקרבת השאיפות על מזבח הניגודים נמסרת בביטוי סמלי יצחק ואברהם: „פחד יצחק מול שיבת אברהם / עצי עקדה על כתפיים“. ברי: המשורר עומד עתה מעבר לנעורים בציד הפרספקטיבי הנגדי המפוכח ומתדיין עם שירתו, עם עצמו, עם אלוהיו.

אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֵל תַּתְּמָה שְׁקָרָא תִיָּהּ, —
חֲשׁוֹבֵנִי אֶרֶךְ וְנִפְתָּל מִלְּשׁוֹבִי.

הוא נִפְתָּל, הוא אֶרֶךְ. הוא כְּאֶרֶךְ תִּרְדָּךְ
בֵּין הָאֵל

וְהָאֵל

בְּרָצִי הַגִּבְיָהּ.

הוא סוֹפוֹ שֶׁל הַעֵינַי, הַמִּבְקֵעַ לוֹ הָרָה.
וּבְצַחַק מְפֹרֵם — שׁוֹב הַמֵּתוּם וְהַמּוֹם.

אֵין אֶכְנֹר מְפֹרֵם. אֵין פְּתוּחִים הַשְׁמֵטָה,
שׁוֹם קָבֹב לֹא קָבֹד בְּקִנְיַת הָאֵמֶת.

(„הערב המת“)

זו שירה סקפטית מהורהרת הסובבת על הציר הקוהלתי של מה „מותר“ ומה יתרון. מבחינת התימאטיקה שונים מחזוריה ורבים סעיפי שיר המהווים מעין „איפכא מסתברא“ של שלונסקי בבחינת צורה ולשון. ולמרות זאת מסתבר, כי מעולם לא נתבטא האני השירי של שלונסקי בגילויי האינדיבידואלי החדף בכנות מלאה ופתוחה כזאת, כמו באותם הפכפכי צורה וצירוף, המשקפים ריבויי סתירות במאבקו הטראגי על איזה שהוא ודאי־מוחלט.

וכן הסיטואציות בקובץ, רובן טעונות סמליות המתבטאת באי־המנוחה של הלך הרוח השני, של מרי ותבוטה, העזה נטולת כנפיים, נסיון להמראה, להעפלה ואבדן דרך (המתחזרים „עד מוט צמרת“; „בסתר רעם“; „שירי המרוצה הרעה“ ועוד). רבים כאן הסמלים הסובייקטיביים הבלתי בהירים, מעורפלי המובנות. הדימוי והאימאג' ניכרת בהם התנועה „פנימה“ מן המשמעות הוויזואלית האסתטית אל ההגיגנית האמוציאנאלית. המערך הביטויי של בית וטור נתון לשליטת הסגנון הריבוני עתיד המיפנים (באמצעות המלות: על כן, שוב, הן, רק, זה, אך וכד' וררים לתחושת רבגוניות של דיסונאנס, מעוף ואפתעה. אולם שיכנוע זה הולך ואובד כשנפוגה חריפותו האסתטית של שלונסקי בהרבה טיטואציות סתומות בשירים שהרמוז למשהו מתבקש שם מאוד (כגון בשירים: „בני עלווה“, „עד הסף“, „מרחק איום“ ועוד).

סגנון ההפכים הספציפי לרבים משידי המשורר הקודמים („סתרחורת אלוהית בעוגן אין אלוה“ — „אח, איזה אריאל או בכור שסן פיתהו“, — „אשר את אוררו שמעתי כמבורך“ —) שולט ב„אבני גויל“ מכותו של איזה מאמץ פיוטי צורני לפשר בין הסתירות. המובע בהפכפכי הצירופים מתגלה ספק כאבסורדי, ספק כפאראדוקסלי, ואם אין טעות עמנו, הרי אנטינומיות בעלות אופי אינדיבידואליסטי בפני עצמן דוברות כאן: 1. שגבהתי עדי נמוכתי / מהגות את השם המפורש“ (ע' 16). — 2. המרום הוא תהומנו אל גובה, / והגובה — דומנו אל תהום“ (ע' 17). — 3. „אשריך, זמר, שידעת / סוד קוצרידי של כליכול“ (ע' 78).

ובצירוף דבר וניגודו, שבצמצומו ניכר הגישור האפוריסטי, — „כי שום סכלות לא נכזבה עד הנה כחכמתם של חכמים“ — משתמע ההרהור הספקני המחוכם של שלונסקי, כמסקנת שני אספקטים של דברים, תצפיות חיים מנוגדות. מכוחן מסתכם הדיון הקוהלתי שבינו ובין יצירתו — בהרהורים של „מה יתרון“ הכשרון לעומת התביעות העומדות בפני המשורר. כאן נרחב „הפער“ בין השאיפות וההישגים, ובין החיים העצובה בגילויים משלה: „חוצפתי שחמדה כוכבים בסופות, / מלכותי בלא תגא“ — — —

ב

טראגיותו של המשורר, המחפש אחרי שלמות אישית בוודאות חיים, באופטימיות, ואינו יכול להשתחרר ממעגל הסתירות האבסורדי — „כי שום סכלות לא נכזבה עד הנה כחכמתם של חכמים“ — היא לא רק בכך שאיננו מתקרב לוודאות כזאת; הוא נאלץ להודות בינתיים באיזה „מופרך“ אחר, כגון: „ויש ממש ברי פשוט בלהדם אשר בדינו“; הוא מגיע לחיוב הבדיה, האשליה — הפיקציה... אולם הפיקציה, השירי, אין בכוחה לחלץ אותנו מטרף הבעיות המעסיקות המייסרות: „אין קשב אין שחר ואין כל של ראש אחד ושפע הרגלים שירוצו שירוצו“ —

כי מהו שיר אם לא דְּמַעַת גְּבִישׁ, זֶה קֵל הַזֵּנִי,
וְהַקְּלֵיָהּ שֶׁל פֶּרַח בְּמִדְבָּר, אֲנִי נוֹתֵנוּ לָהּ קָלִיל
שִׁמְהוּ לְיִבְשׁוּ, בֵּין הַדְּפִים שֶׁלמִתְקַרֵּת הַגְּנוּזָה. בְּמִחִיר חִיּוֹף אֶתְדֵּן שֶׁל וְדָאִית פְּשׁוּתָהּ (ע' 43)

שירי „השוט והשוטה“ ספוגים אף הם מהרגשת יסודות עוכרים ואירוניה מרה של הגורל. האיניטרפרטאציה המישווית של שלונסקי לליד (דון קישוט ואותלו) מתמירה את משמעותה של הפרשה הטראגית שבמחזה, כבלתי מקרית. יש כפל טראגיות בכשלונם של הישירים המאמינים, שתמימותם היא בעוכריהם; הם שנואים ומזולזלים למטה מדרגת כסילים (וכיצד אומר השוטה אל המלך: „אני עדיף היום ממך שאני, על כל פנים, שוטה, ואתה לא כלום“ — „המלך ליר“, תר' שלונסקי). מאותם לבטים וספקות שדרכם עוברת בין ההנים והלאווים, המסקנות וסתירותיהן, הוודאויות והיפוכן, מתיחס המשורר אל מוטיב האשליה כחיוב, כ„מותר“ יחידי לאדם, „העני ואביון ממעש“, אשר — „יפו חידותיו

